На світ ще тільки що заблагословилося.

Блідий, неначе втомлений місяць з потемнілого заходу дивиться на схід, туди, де рання зірка мигоче веселим сяйвом, а попід нею на краї неба простяглася вже довга біляста смуга. Тихо на небі, тихо й на землі, неначе все замерло, наче прислухається до чого, – чогось дожидає.

Тихо й по безлюдних вулицях Кучугурівки: де-не-де тільки потонкуща хазяйка рипає дверима, йдучи до корів. У свіжому, вже не літньому повітрі звідкись гостро тягне димом.

Слобода тільки-тільки починає прокидатись.

– "Заа-бія-ака… та не ночує вдо-о-ма!" незграбно вирвалося десь із провулка, й серед величної тиші луною розлігся чийсь хрипкий з перепою голос. Далекі садки здивовано луною обізвалися на останнє слово.

– а-а— з півно-о-чі", знов ближче вигукнув голос, "та кучері за-а-вива-а-ає!"

З останнім словом з-за крайнього хлівця висунулася коливаючись, як човен на хвилях, дебела постать п’яниці. Проти місяця видко, як на бліде з перепою обличчя падає з-під старого картуза скуйовджене волосся, а попід очима чорніють плями. Від розщібнутого куцого "пинжака" несе олією та краскою.

Заклавши руки в кишені та широко розставляючи босі ноги, п’яниця простує вузенькою стежкою проміж колючок. Невірна хода неначе забавля його, і він, підспівуючи підніжку, силкується попасти у лад, та колючки не дають.

Аж ось він нарешті вибрався на ширшу дорогу, увірвав почату пісню й запився довгим та мудрим "три-ли-ли" з гиком та присвистом.

Як раз у сю хвилину сивий дід Михайло, сторож церковний, перехрестивсь і вдарив до утрені.

Повно загув збуджений дзвін і оксамитові хвилі його м’ягко й повно попливли у ранішньому повітрі "О – о?" здивувався п’яниця, круто повернувся, задер голову і став, як укопаний.

Дзвін забив частіше.

Гаврило-маляр (бо хто ж, як не він вештається ото до білого світу?) – накриво усміхнувся.

"Е, е! той реве, що по волу бере! Бери, бери, з кого хоч з – мене нічого тобі взяти… Ач – я, як турецький святий!" розмовляв Гаврило сам із собою, оглядаючи свої босі ноги, латані на колінах штани та засмальцьований пинжак. – Усміхнувся гірко й посунув собі вулицею.

А дзвін усе гув та весело будив людей до божої служби.

Зарипіли двері й ворота, заревла худоба, гуси загелкали, завештався народ по надвір’ю та по вулицях.

Гаврило ж, спотикаючись, править своєї – "о-о-че-ретом качки гнала, зачепилась та й упала… Ги-ги!"

Підспівує, підсвистує Гаврило веселої, а проте обличчя йому смутне-смутне; якась печаль заснувала йому очі, затулила вуха, і не бачить він ясно-рожевої зірниці, не чує веселого святкового дзвону.

Ось і сонечко з-за краю неба приснуло золотими гискрами, і воно немов поспішає до божої служби. Замовк дзвін і чутніше загомонів народ, ідучи до церкви.

Ніхто на Гаврила й не гляне добрим оком, ніхто з ним не здоровкається, хіба хто моргне та промовить: "оце набрався, мов той квач"!

– "Ач – до заутрені йдуть? балакає сам із собою Гаврило… ідуть! А чом же ти, брате, не йдеш?", одразу строго спитався він, неначе справді вбачив себе перед очима. "О-о! у цій одежі? з п’яною пикою? З усіх усюд випханий, запльований", другим голосом перехопив сам себе: "ні брат! там не наше місце, куди вже нам грішним з праведниками огірки їсти!" – Гірко закінчив, махнув рукою й понуро поплентався далі.

Служба у церкві наближається до кінця.

Сивий Михайло виніс напой. Піп вийшов і виголосив "во ім’я отця й сина й святого духа".

Море голів цікаво подалося наперед, засякалися, зашаркали чобітьми і – враз ущухли – тільки діти та шпаки на цвинтарі щебечуть.

Піп звичайним служебним голосом зачитав "Толковоє євангеліє".

Зацікавлені люде ззирнулися: вони сподівалися були чогось иншого, не такого щоденного. А все ж спухають, дожидають, що далі буде.

А служебна мова ллється та й ллється.

Ось десь-то свічечка луснула об поміст… Он ластівка перелетіла через церкву… баби старенькі болісне зітхають по куточках…

Стоїть народ, терпляче дожидає кінця.

Нарешті обірвалася одноманітно тягуча промова, коротенький, сумирний "амінь" полетів угору і замер там десь високо у бані. А народ усе стоїть та й старий піп чогось мнеться, складаючи святу книгу.

– Та що ж, люди добрі – ось я маю щось вам сказати!

– Еге-ге! Ого-го! – загуло по церкві.

– Ось дав нам бог літо святе, поблагословив нас милосердний, своїми щедротами, час же й нам згадати про його, час і нам віддячитись своєю жертвою!

– Еге-еге! А як же! Звісно! – почулося то там, то тут. Люди вже догадалися, що річ іде про церкву, що з весни ще стоїть не долагоджена як слід, бо жнива одібрали руки до пильної роботи.

Хоч і догадалися, а все ж ця догадка не розганя їх тепер у кожного серце й руки щиро відкриті на жертву.

Не довго й немудро балакав піп, а всі радо згодилися з ним.

Діди, запрохані на раду, підтягнули пояси, розправили хто вуса, хто бороду й поважно озирнулись навкруги.

Служба скінчилася. Широка хвиля народу линула з церкви й річками розлилася по вулицях.

У церкві вже нікого і там гулко оддається човгання Михайла коло ставників та чудно-різко лунають голоси попа та дяка у вівтарі, брязкотять мідяки. Нарешті церква замкнена і знов набрала свого мовчазно-таємничого виразу, тільки в калавурці гомін: там їде нарада.

Дехто вже і пообідав, поки діди з попом скінчили свої розмови. Тепер ідуть вулицею, а попереду всіх пишно та гордо виступає крамар, тільки скосу поглядає та прислухається, що про його то там гомонять люде то в тій, то в другій купці.

Чого ж то він пишається?

А ось чого. Він на нараді виліз, як і завше, наперед усіх і коли люде зайнялися, почувши од попа й титаря великі рахунки, він скинув на всіх гордим поглядом свого єдиного ока і промовив: "Я беру на себе половину розходу". А коли піп став його дякувати й вихваляти, яко строїтеля і благодітеля святого храму цього тай люди похвалююче загули – він ще вище задер кирпатого носа, аж око заплющив і додав, що ще й хреста з яблуком нового постановить на дзвіницю на свій кошт.

Так ось чого він тепер пливе з такого пихою.

Пройшли люди і знов тихо по вулицях.

За те по надвір’ях тепер гомін: по холодках, або перед порогами, круг низесеньких столів на моріжку сидять родинні купки, обідають, старі тихо та любо розмовляють, дітвора та молодь мовчки сьорбають, аж лящить.

В одного Гаврила хата стоїть пусткою.

У розбиту шибку видно тільки, що хлопчик спить, поклавши голову на стіл, а з його сонної руки рябий кіт обережно витягає шматочок хліба. Ніхто не боронить котові, ніхто не піклується коло хлопця, тільки сонечко прокралося нишком у пустку й щиро голубить русяву голівку. Гаврила нема ні в хаті ні в сінях, бо він так і не заходив у хату, а ліг під повіткою й хропе звідти на ввесь двір.

Довго б може спав Івась, та коли ж кіт доїв хліб аж до руки та й вкусив хлопця за пальці. Кинувся Івась, луснув кота по голові тай став здивовано протирати очі.

– О-о! та оце я так і спав! А тата й досі немає! І де вони, Господи, вештаються й досі? – гірко закінчив малий та й пішов розшукувати батька.

У Гавриловій хаті раз-у-раз було безладдя та неохайність, – бо хоч і жінка його ще жива була, одначе ніколи не засижувалася вдома більш двох-трьох місяців тай то тільки взимку, а тільки трохи теплішало, вона зараз подавалася десь у мандри.

Та правду сказати, коли верталася, у хаті не кращало, тільки більше п’яного гвалту та лайки чулося в ній.

Десять літ перебивається Гаврило з хліба на квас, десять літ його хата не зна справжньої хазяйської руки, що зробила б її схожою на людське житло, а не на свинюшник. Хлопець Івась за ввесь свій 8-річний вік ніколи не банив у себе того ладу, що по других хатах, не зазнав іншої ласки, крім батькової, бо мати коли верталася додому після запою, була сердита, лайлива, і сердешному Івасеві доставались од неї самі стусани, щоб не ліз під руки.

Не раз приходилось бачити, як батько, розсердившись на п’яницю жінку, напивався й сам і бив її тоді навмируще. Після такої бійки мати лежала днів двоє-троє, стогнала та проклинала, а батько ходив чорніщий од чорної хмари, не їв, не пив, а тільки годував Івася та, поглядаючи скосу на жінку, голубив його.

– "Сирота ти в мене", каже було, "ні, гірш од сироти".

А Івасеві так чогось жалько ставало чи себе, чи батька, не розбере сам, а сльози тихо одна за одною котилися з очей.

Мати одлежувалась, уставала й починала збіратись у дорогу. Батько, несміливо глядючи кудись убік, заговорював з нею.

– І… і куди ото йдеш? і доки тобі вештатись? Сиділа б на свому хазяйстві… хлопця доглядалаб.

Мати аж підскакувала мов би її щось вкусило.

– Хай тобі сто чортів із сином укупі! Побив мене сякий такий, бодай тобі руки покорчило, а тепер в вічі лізеш?! Піду! Покину! Пропадайте отут – і глянути не вернуся!.. не наймичка я вам, не кріпачка, щоб знущатись наді мною!..

Мати зникала. Батько пив три-чотирі дні і тоді або мовчав, як пень, або плаксиво голубив Івася. Круто приходилось тоді Івасеві, бо з батькової ласки все ж таки не будеш ситий – от і доводилось їсти один хліб з цибулею, або сухарі з водою. Витверезившись, брався Гаврило за хазяйство: строгим голосом казав Івасеві замести хату, принести малим відерцем води, нарвати закришки, або пошкребти картоплю, а сам, засукавши рукава, запалював у печі тай починав куховарити.

Тоді вже Івась не голодував, тоді спав на полу з батьком, добре вкритий рядном, або кожухом, в хаті ставало тепло й чисто, принаймні так Івасеві здавалося, бо хоч середина й заміталася його малими рученятами, проте по кутках наростало чимало сміття й павутиння. Хазяйнували оттак вони удвох, поки Гаврило мав роботу у самій Кучугурівці, а коли його закликали у містечко, або яке село, він або брав і з собою сина, або оддавав його тітці – Олені, де було в хаті так хороше, як у віночку.

Тільки не любив Івась там зоставатись, бо там було багато дітей і вони потиху дражнили малого "маляренка-п’яниченка".

Усе частіше став Гаврило брати із собою сина. Лазить сам по криші – а Івась, як те кошеня, й собі видереться туди ж. Батько красить-малює вікна чи двері – а Івась, заховавшись у куточок, собі вимальовує якісь кружальця та косячки і часом нашкодить батькові.

– А ще, Іване, – одірветься батько від роботи: – чи важно виходе?

– Та нічого собі, зійде! А глядіть же, чи добре грунт просох, бо ще наробите, як ото колись! – кумедно випинаючи губи да насуплюючи брови, озветься син. І любили ж син батька, а батько сина! Тай нікому більше було їх любити: Івася дітвора поштуркувала на вулиці, а батька дорослі мали за ніщо, бо ніколи він не міг стати путящим хазяїном, ніколи не вилазив з боргів, а коли запивався, то ставав "не людиною".

Піхто не вірив його слову, бо як зап’є, то й роботи не скінчить, так і покине.

"Жидівський патинок" дражнили люди його за те, що був покірний Шмулеві-шинкареві, де був по шию в довгах. "Бабський очіпок" дратують його другі за його нездатність керувати жінкою. Потроху й сам Гаврило почав привикати до громадської зневаги, все рідше та рідше нападало бажання перевернути себе й своє життя по кращому, а бідні вуха прислухались до образливого прізвища.

За теж і одводив душу Гаврило в шинку! Усе хороше, дуже, розумне, що колись марилося йому, тоді вставало перед п’яними очима так ясно, так очевидячки, що він вже не міг розібрати: мрії то, чи дійсність, і веселий і щасливий починав ділитися з усіма своїм вигаданим щастям.

Всі оповідання й згадки звертались більш до тих двох щасливих років, коли він жив у городі, на доброму місці, як узяв за себе гарну дівчину, як любо жили, поки вона не розледащіла з подругами-перекупками.

Усі вихвалки й оповідання уривались, коли доходило до того, як його жінка прийшла уперше п’яною, як він її теж колись уперше побив та привіз у слободу, щоб вона хоч тут видужала од тієї проклятої городської заразі.

Ніщо не помогло, бо вона вже надто глибоко нюхнула її. Цього вже страх не любив згадувати Гаврило. І коли кому набридало спухати Гаврилові теревені, навмисне нагадував, і тоді Гаврило як звірюка рикав: "У-у-б’ю! Горілки швидче, жидівська невіро"!!

Сонце схилилося до заходу і обдало вулиці червоно-золотим промінням. Од хат, од стіжків та дерев виразно простягнися довгі тіні.

Проти сонця полум’ям палають вікна, жевріє напис на вивісці волосної розправи.

Перед ґанком зібралася чимала купка народу, ворушилася як комашня, то загуде уся неначе рій, то в ній виділяться двоє – троє крикливих голосів, що дзвенять і ляскотять, мов роздрочені бджоли…

– Та це ж здирство! чисте здирство! яка там покраска зосталася, а він гилить сорок карбованців!

– Нікак нельзя, поштєнниє! Судіте сами: умри да мумії, агліцкіх бєліл да мєдянкі… да і олея-то нинче кусається…

– Ну то що? люди теж платять, а не деруть же ж так, як оце ви, Йвановичу!

– Нє-єт, уж нікак невозможно, верьте совесті! Зато уж работа первой сорт!

– Хвали руку, а товар видно! – пробубонів хтось.

– Та уважили б хоч трохи…

– Нет, бросьтє і думать, поштєнниє! – крутить червонопикий підрядчик.

– Е, коли так, то й ми он як! Ми свого Гаврила наймемо – дурнісенько ж вештається.

– К чорту з Гаврилом! З цією поганню зв’яжись, то матимем рахубу! Хиба ж не знаєте, який він п’янюга? Хай вже краще городський красить!

Сторони розділилися: одна гула своє, та своє. Тільки підрядчик лукаво посміхався.

– Ну-к што ж, ташшітє сваво Гаврілку! Уж іменно лучше дєло абарудует! Наілучшій фасон!

А десяцькі й справді тягли з шинку розпатланого та блідого Гаврила.

Він ішов із острахом: йому згадалося, як його висіклі копись у цій розправі, як він сидів там у холодній; як часто його жінка замітала вулицю, або полола колючки.

З подивом і страхом наближався він до розправи, а за ним по підтинню, неначе дике звірятко, крався збентежений Івась, що сидів був досі під шинком.

– Ну чого ти трусишся? Сказано жидівський патинок – так і є! і нічого що не знає, а вже й побілів!

Сміялися люди з Гаврила неначе б і не зо зла, але під тіми жартами та посмішками, що сипалися як на бідного Макара, він оглядався мов зацькований заєць.

– Ось, Гаврило, в чому річ. Ось вони (староста показав на підрядчика) – просять 40 карбованців за покраску. Ну та то чоловік городський, патента має, роботу його всі вже скрізь знають. Та все ж таки ціна не підходяща, ми не сходимось. Так оце спухай, як візьмеш 20 карбованців (щось може ще накинемо) – то ось тобі й заробіток.

– Як же ж так! Тому 40, а мені 20?

– Тобі ж казано через що: цей чоловік не тобі рівня, та й то ми не даємо, а тобі і це сама красна ціна.

– Та люди ж добрі! це ж на самий матер’ял усі гроші підуть… – несміливо й тривожно заговорив Гаврило.

– Тю на його! Ще й комизиться! – озвався хтось ззаду.

– Ну што ж? отдайте работу Гаврилке: хоть і іспортіть, за то дьошево! – дрочився підрядчик.

– Та плюньте, люди, на того Гаврила: хіба не знаєте якій він: робить – робить, а далі задрочивсь і стоп робота!

– Що ж, хіба я не майстер? Хіба я гірше зроблю, ніж оцей городинський? Не сам же він малюватиме, з нашого ж брата найме. Та й вигадувати буде, щоб дешевшого, а хіба ви знаєте, як той зробить? А мене вже, слава богу, люди знають: я як візьмусь, то в мене діло горить! От тільки ви мене дуже обділяєте… Де ж мені узяти? які в мене достатки?

– Ну-ну, бери, коли дають! Та тільки гляди ти у мене, Гаврилку, – строго звернувся до нього староста: – тільки ти мені спогаииш діло… ну, знатимеш!

Гаврило вклонявся, мнучи свого картуза, силкувався ще щось виторгувати та за галасом нічого з того не вийшло. Покричали ще трохи, а роботу таки зоставили за Гаврилом.

– Ну, Гаврилку, став могорич! Як би це не ми, то тобі б і не нюхнути цієї роботи! – весело гомоніли люди.

– Я зараз, зараз! – заметушився Гаврило і потяг зо своїми доброхотниками до Шмуля, а Івась виринув із-за тину і знов сів під шинком дожидати батька.

Швидко плинуть коротеньки осінні дні.

Скрізь по слободі лунають пісні, музики, справляють люди весілля, усе прибралося, заворушилося.

Ожила й німа все літо церква: цюкають сокири, грюкотить додолу зайве риштування, торохтить, аж виє, падаючи бляха, ляпають щітки та помазки.

Гаврило на роботі: тверезий та суворий, він моторними та вмілими руками вже з тиждень красить – малює: то з вікон переберется на дах, то спуститься на кілька щаблів і малює карнизи.

Івась, увесь заляпаний білими, зеленими й жовтими плямами, вештається тут же коло батька: то те подасть, то друге.

Щодня кращає церква, визволена з риштування і як та дівчина, у білій сорочці, у зеленому віночку, стоїть вона серед пишних осокорів, яблунь та груш, позолочених осінню; і милуються люди на свою кохану, свою громадську свічку богові.

Роботи поменшало.

Струменти, дошки, залізяччя складені за калавуркою, скрізь по цвинтарі позамітано, навіть стружки та сміття дід-сторож зібрав у чималу купу попід калавуркою собі на паливо.

Тільки дзвініця ще стоїть, як та лялечка, у своєму риштуванні й дожидає, коли то її освятять золотим хрестом.

Діти, мої пташки, зграями перебігають по цвинтарі та задравши головки й скачучи на одній ніжці, дратують Івася:

– Малярику-бідарику!

Краска замазка –

Вся твоя ласка,

Щітка, відерце –

То твоє серце!

Вохри об’ївся –

Здох покотився…

Прикладають, капосні, та регочуться, що допекли Івасеві: а той справді розсердився: щось дике миготить в чорних оченятах на побілілому обличчю, зціливши зуби, влучно шпурляє він залізячками та грудочками щикотурки в своїх маленьких та настирливих ворогів.

Гаврило на хвилину одірвавсь од роботи, щоб витерти з лоба піт і визирнув зза церковної бані.

Страшний вираз на дитячому личкові кинувсь йому в вічи й боляче стиснув серце.

– Івасю, схаменися, чого це ти?

Івась не чув.

Гаврило зрозумів, що за причина.

– Ач, іроди! самі, каторжні, раз-у-раз у сварці та лайці той дітей так само навчають! – пробурмотів і сплюнув.

– Іване, чуєш? Подай мені тоншу щітку та подерж відро! – умисне суворо крикнув на сина. Хлопець кинувсь. Личко йому на мить спалахнуло і він, похнюпившись, почав з ящика вибірати щітку.

Діти розбіглися. Хто подрався на стару яблуню, хто пристав до юрби, що стояла біля калавурки й заглядала, придушивши до шибки носи, у середину: там золотар кінчав позолоту яблука.

– Диви-диви: от так яблучко! Це й тобі, Тарасько, не вкрасти оттакого завбільшки.

– Ого! та це не яблуко, а просто тобі сонце! каже другий.

– А що, хлопці, чи буде сонце з оттаке завбільшки?

– Куди йому? Адже сонце, як п’ятак, а це бач, яке здоро-ове!

– Ой і ловкесенька буде, дівчата, наша дзвініця, як надінуть їй оцю золоту голівку! – милується дівчина,

– Еге! – одказує друга: – зовсім як молода, що ото бачили? – піп вінчає та надіва золоту таку шапку!

– Ага, то вінець! – щебечуть дівчатка.

Надвечір. Знов понатовпилось дідів у калавурку. Аж у носі крутить од нових кожухів, од чобіт, аж свічка тремтіть-мигоче у задусі.

Піп, хвундаторь, титарь та дяк сидять за столом, діди – хто стоїть, хто сидить на лавах.

Рада сьогодні йде вже про те, кому хреста зносити на нову дзвіницю, бо майстер сам же ж не полізе, помішники його – один заслаб, другий боїться, робочі не вміють та й бояться, та й кому ж не страшно п’ястись по слизькій після наморозу блясі, держучись тільки на маленькій драбині?

Довго діди гомоніли, аж чуби й лисини понагрівали, а все ні до чого не договорилися.

– А щоб я вам пораяв, люди добрі – задріботів куценький тонкоголосий дідок – Галка.

– А що, Пилипе, кажи!

– Та ось, чи не нанявся б хто вилізти туди, коли охотою, за честь ніхто не хоче. Гроші ж найкращий батіжок: підженуть і на край світу, не то що на дзвіницю.

– Ото ще вигадав? Де ж пак видало, щоб на таке діло та ще наймати? Невже ж у громаді не знайдеться нікого охочого? – гомоніли одні.

– Та хто його зна… – мнялися другі, – воно, як би підождати до весни, було б неначе краще, бо тепер диви яка часами ожеледь сідає: кому охота головою накласти?

Гаврило складав у сінях якісь припади. Прислухаючись до радноі розмови, зразу аж блиснуло в його очах: він рішучо крутнув головою й став пропихатись проміж дідами.

– А може б я, батюшко, взявся за це діло?

Усі зглянулися мовчки.

Гаврило глянув навколо, шукаючи підмоги: з усіх очей світилося зневір’я.

– Та я, – похапцем заговорив Гаврило: – я не за гроші, я й так полізу… для бога, для людей…

– Як шщвині не дивитись на небо, так тобі, Гаврило, ліжти на божу церкву! – глухо пробубонів старий та сердитий дід Калайда.

Блиснув на нього очима Гаврило й увесь спалахнув, наче йому хто запив усе обличчя червоною фарбою.

Збігла червона фарба й худе бліде обличчя стало ще блідіще.

– От і добре! і гаразд! – підхопив, не слухаючи Калайди, моторний дідок Галка.

– Я радив наймати, а цей, бач, і сам охотиться! От і добре! Тобі добре, Гаврилку, і нам добре! Тобі й хустка, тобі й полотно з хреста…

– Не подоба п’яницям братися за таке діло! – знову одрубав Калайда.

Люди розділилися: хто проти Гаврила, а хто й за його, бо вже обридло й хотілося якось закінчити нараду.

– Як ви, батюшко?

– Та-а… Гаврило… бач, Гаврилку, якої ти собі слави придбав! Ох, Гаврило! Я б і нічого, люди добрі, та тільки якось… ніяково. Бачте, чоловік він добрий… нічого собі, добрий, кажу, та тільки жінка в його непутяща й сам він не по путящому живе… – плутав піп, не знаючи, якої й держатись.

– А хто не по божому живе, того гріх допускати до божої святині! – одразу, неначе по писаному вивів піп, аж зрадів, що так-сяк довів розмову до краю.

– Та батюшко! Хто богові не грішний, царю не винний! – весело заговорив нестарий ще титар.

– Ех, бач, Хведоровичу – почав піп: – воно то так, аж в Писанні стоїть "не мечіте бісера перед свініями, не давайте святині псам".

– Це я не про тебе, Гаврило, це лиш в писанні так, – поспішив якось заспокоїти піп Гаврила, який страшенна мінився на виду.

– Та, батюшко, він же покається, їй-богу покається!

– Еге, Гаврилку? – дріботів добросердий дідок. – А ви батюшко, висповідаєте, покуту якусь накладете, та запричастите, ну і от!..

– Та-ак! покаяніє – велика річ: "покаяніє нероскаяне спасеніе содєловает", сказано у святому писанні, – поважно закінчив піп.

Ближчі уже всі згодились з ним, тільки по кутках ззаду бурмотів дехто та мов крук, лиховісно кряка дід Калайда: "Не подоба! Жінка рошпутня, шам бешпутній!". Та вже всім набридло сперечатись, пора пізня була, усі поспішали росходитись і Гаврила таки обрали за хрестоноса.

Сивий туман закутав Кучугурівку. Даремно силкуються високі тополі вискочити з його, даремно верби простягають свої покарлючені гілки до блідого місяця: важкий, холодний туман налягає все більше, і місяць тільки плаксиво дивиться крізь його, безсилий чимсь помогти.

В густому вогкому повітрі важко дихати: так і зависли в йому всі важкі пахощі землі, і згуки проразливо лящать, наче коло самого вуха: і бубон, і дівчачі співи й гавкання собак.

Все оте примічає Гаврило, ідучи додому після сповіді та правила, що читав укупі з Михайлом у калавурці.

Зовсім змінилося його обличчя: щось тихе, поважне світиться тепер на цьому, раз-у-раз непроспаному замурзаному, торопленому видові.

Ще з самого четверга, коли обрали його, почав він говіти. Додому навідується, щоб тільки попоїсти, або нагодувати та покласти Івася, а то усе коло церкви, усе коло церкви: докрасює, домальовує і кожен раз як прийде – зупиниться й подивиться на великий хрест, прихиляний біля калавурки до стіни. Коли ж утомиться, та прийде спочити, або поскладати струмент, то вже неодмінно сяде коло сивого Михайла й веде з ним тиху розмову, або слухає, як той, упоравшись біля церкви, читає стареньку Четь-Мінею.

Ураза, болюча ураза громадської зневаги, котрої не загоїло й те, що його таки призначено за хрестоноса, давить йому серце і стихає тільки під оте буркотливе дідове читання.

– Обрали, – думається йому: – обрали, бо нікого було, ніхто не хотів… мають мене за найпосліднішого… не вірять мені… Та як і вірити, коли я сам часом собі не вірю, сам себе на жалую й не поважаю?

А на серці десь глибоко ворушиться свіжа відрадна думка.

– Ні! тепер я можу дивитися в вічі добрим людям: не для себе, не для прибутку того нещасного потрудюся я: жертва моя щира, жертва моя богові!..

Оттакі незвичайні думки опанували п’яницьку голову.

Гаврило звернув у провулочок.

Дворів через два з густого туману виринув стіжок, далі кострубата верба над криницею, а там і хата, його, Гаврилова. В невеличких вікнах не світилося: мабуть малий заснув, не діждавшися батька.

Намацав Гаврило клямку, одчинив двері, вийняв сірника і запалив лойову свічку, застромлену в порожню пляшку. Світло осяяло голі стіни, закурену піч та піл з купою одежі, де клубочком скрутився сонний Івась

– Бідний хлопець не ївши заснув – сказав батько, не забачивши ніяких слідів вечері.

І ще виразніше ніж коли зрозумів, як різнились його життя від сусідського, де по хаті порається жінка-хазяйка, де діти нагодовані, обшиті й обмиті, де чоловік може спочити після важкої роботи.

Схилив Гаврило на стіл голову та прислухається, як на серці заворушилися недобрі думки проти покинувшої жінки, – проти всеї нещасної долі; зворушилися та й змовкли перед тихим святим почуттям, що обняло його після сповіді та правила.

– Бог з нею, – рішив Гаврило і, щоб не впасти знов у гріх, ліг спати.

Та довго не спалося йому: то вітер наче тонко глузливо свистів у розбиту шибку, гострою течією пробігав по тілові й нагадував, що неодмінно к світу ожеледь таки буде.

То в місячному сяйві дзвіниця якось чудно наглядала з-за верб, неначе підстерегала когось – аж острах обіймав.

Серед нічної тиші знов чорні думки обсіли Гавр лову голову.

Сором за своє п’яництво, журба об щербатій навіки долі, глухий біль громадської зневаги – все гнітило душу, а до того ще виростало питання: а що ж буде далі? Що буде, як, боронь боже, не донесе він благополучно хреста і доведеться або Івася посиротити, або й самому під старість зробитись калікою, без сили, без хліба?

Гаврило силкувавсь одігнати настирні думки молитвою та хрестом, починав дрімати і знову прокидався від місячного проміння, в якому як раз проти його вікна, увільнена од туману, стояла дзвіниця, де він завтра понесе хреста.

То закриє Гаврило очі, то розкриє, а дзвіниця усе стоїть, і ось вбачається йому: вікна в ній не вікна, то страшні чорні очі, з дверей зробився рот і він ще поки стулений, а ось-ось розкриється…

Зелена луска по гострій голові блищить і збігає на стіну, а хвіст довгий та темний ховається в садках.

Лупне очима Гаврило, – страшна мара розвіється, перед очима дзвіниця стоїть, як стояла, а півсонні думки малюють нові дива й морочать голову.

Гаврило здригається, ховається під кожух, – а страшна дзвініця тягне до себе і звідти, а він, мов приворожений, не може одвести очей, – все неначе ближче та ближче вона.

От-от-от щось станеться страшне, невимовне та неминуче.

Гаврила аж холодний піт обдав.

Скочив він, упав навколішки та молиться-молиться, а чого і якими словами, сам не розуміє, тільки серце в йому то ще палкіше займається коханням та жалем до свого Івася, то замірає від того страшного, що має статись от-от-от...

Багато пережив-перестраждав Гаврило за цю ніч, і вже тільки як вдарити до заутрені, усі думки одлетіли й ясно вималювалася одна: "це мені смерть у вічі заглядала". Так собі рішив Гаврило, перехрестивсь і – чудна річ: тихо-тихе, величне почуття обвіяло його душу, мов широкими крилами, і все життя потонуло десь у тумані, тільки заплакане личко Івася виглядало з того туману, та й від його відмахувавсь Гаврило. "Не треба! годі!"

Спокійно вийняв нову одежу, вмився, одягся, розчесавсь і нахилився над сонним хлопчиком: смуток на хвилину пробіг йому по виду, і він поспіхом вийшов з хати назустріч свіжому заморозкові та веселому дзвонові.

Церква повна, люди одягнені, як на Великдень, або на Різдво. Перед вівтарем горять цілі снопи свічок, паникадило осяяло і стелю й баню, пахущий дим синіми кучерями вилітає з кадила і хвилює по церкві, а хлопці на криласі співають так суголосно та весело.

Гаврилові було ніяково оставатись серед церкви з його тихими думами, забився він у темний далекий куток. Там не було ні ставників, ні вікон, і тільки якась спасенна душа (а може й ворожка) приліпила

тоненьку свічечку до рямців старої картини. Свічечка блимала, страшні чорти на мить вискакували з пекельного язикатого полум’я і знов ховалися на дно, а вгорі праведники, хвилюючи, як добра нива, довгою чередою йшли у царство небесне.

Мучені грішники тремтіли та кривилися, а янголи у золотих віночках літали й ховалися серед круглих, мов клубки, хмар; ті хмари котилися-котилися, мов отара, а над ними в чистій блакиті сяяв здалеку сам Бог-Саваоф. Виразніше над усе горів на картині образ того, хто сам себе оддав на жертву лютим катам за цих бідних невольників пекла.

Гаврило не чув ні служби, ні човгання людей, що входили та виходили: він впився не то що очима – усією душею своєю впивсь у картину, вироставшу у темряві перед ним.

"Прийміте, ядіте" пролунало по церкві, а Гаврилові здалося, що не піп їх проголосив, а вони вилетіли з мучених вуст Христа.

Впав Гаврило й довго лежав ниць, а коли підвівся, свічка вже згасла, й сонячний промінь прокрався у темний куток і золотив другий старий образ і на йому напис: "возьміте іго моє, іго бо моє благо і бремя моє легко єсть".

"Зо страхом Божим і вірою" приступив Гаврило до причастя, один на всю церкву, повну богомольців, що дивилися на його, поштиво розступалися, давали дорогу йому, Гаврилові-п’яниці.

Це ж для його одного читається молитва, це його дожидає піп з золотою чашою в руках, поки він скінчить свої поклони.

Тремтючи од "страху Божого", сподобився Гаврило причастя.

Спокій, якийсь нетутешній, неземний спокій наповнив його душу, як пахущий кадиловий дим наповняв церкву. Погляд Гаврила і всі рухи

зробилися тихі й поважні, неначе він ніс щось дороге та крихке, що боявся розбити і чим величався. Служба скінчилася, народ залив увесь цвинтар; перед дзвіницею стояв налой та чаша з водою та кропилом; величезний злото-сяйний хрест стояв тут же, і його піддержували найповажніші селяне.

Блідий, спокійний Гаврило слухав слова молитви, чув, як вітер ворушив йому волосся на голові, бачив, як хрест простягає на нього свої тяжкі обійми, і легко було йому, і все на світі здавалось таке дрібне, мизерне перед тією великою постаттю і її великою вагою, що бачив Гаврило на картині.

Молебень скінчився.

Піп окропив святою водою хреста й людей на чотирі боки.

Народ одступив далі, – один остався перед хрестом Гаврило.

Повернувся він до народу і вклонився на всі чотирі боки.

– Простіть, люде добрі, мимохіть затремтів його голос.

– Бог простить! – гула громада.

Тричи вклонявся Гаврило й тричи прощався з ним народ од щирого серця.

А майстри тим часом розгортали довге полотно й чіпляли його на хрест.

Гаврила підвели до хреста, звеліли присісти, попід руки попротягали рушники й міцно прив’язали хреста до спини.

– Добре! З Богом!

Підвівся Гаврило: страшна вага наче прикувала його ноги до землі.

З усіх боків полетіли на Гаврила червоні, син жовті, квітчасті хустки, рушники.

– Боже тобі поможи! – чулося скрізь.

Обличчя сяяли цікавістю й повагою, тільки одне маленьке бліде личко збентежено виглядало з-за людей. Махнув батько рукою, і воно сховалося.

Гаврила узяли полід руки й повели. Тяжки були його ступіні, й довгою-предовгою здалася йому дорога від налою до риштування дзвініці.

Ще важче було йти по незлічених щаблях, набитих впоперек дощок. За те ж з кожним щаблем усе вище піднімався Гаврило, все вище задирали голови ті, що стояли долі, бистріше колотилося Гаврилове серце од задишки й незнаного йому ще ніколи почуття. Ось він пройшов усі споховисті риштування, зупинився на лежачому, оддихав, обійшов напівокола дзвіницю й підіймається уже з другого боку.

Народ сипонув на той бік й пильно дивився на свого хрестоноса.

Шарпнув дужий вітер з півночі, розкуйовдив Гаврилові чуба. Він спинився на хвилину й глянув униз: усі очі дивилися на його, в купі бабів було вже чимало й червоних заплаканих, баби хрестилися і його хрестили.

Сміливіше подавсь Гаврило уперед, угору.

Вітер знову на кінці драбини вдарив на його й поводатарі міцно задержали його на місці.

Він знову глянув униз: ще вище задрали голови люди, ще більше жінок хлипало, хоч і не чути було йому того хлипання за вітром.

Знов обійшов Гаврило дзвіницю вже по другому поверсі й підійшов до вузенької драбинки, яка вела вже на самий шпиль.

Тут поводарі, бліді і збентежені, дали йому добре віддихатись, після того помогли йому стати на перший щабель і вчепитись руками вище: почалася сама тяжка робота, бо він повинен був тут уже сам підніматись.

Ще раз окинув оком море голів, що уже перелилося на південний бік цвинтаря. Вітер ущух в деревах, тихо було й на цвинтарі. Всі очі злилися в один погляд і цей погляд прикутий був до його, Гаврила, острахом і молитвою за його спасіння, з невиданим ще ніколи жалем і повагою.

Зовсім вискочило з грудей кволе людське серце, могутні якісь крила підхопили й понесли його вгору по дрібних щаблях.

От і зелена печеричка перед ним, а на ній при роблене золоте яблуко дожидається, розкривши свою четверокутню дірку, куди має бути вставлено хрест.

Ще трохи піднятись, повернутись спиною і – готово!

Широкий гомін розлігсь по цвинтарю: то зітхнула громада своїм великим серцем!

У кожного одпав тяжкий камінь од серця, всі ожили, заворушились, загомоніли.

Майстри проворно збігли вгору, встромили кінець хреста у яблуко, розплутали ланцюжки, зачепили їх з готові гаки, розповили Гаврила і – хрест засяяв у прозорому блакитному небі, всіх благословляючи своїми широкими раменами.

Бистрим поглядом окинув його Гаврило, та не хрест вабив тепер його: очі його зачаровані повернули до того чарівного погляду, яким дивилася громада на свого хрестоноса.

А дизилася вона з повагою, з подякою богові за те, що сподобив приняти їхню жертву з Гаврилов рук і його самого зберіг живого й цілого.

Сам Гаврило став для них другий: вони бачили не п’яничку-маляра, дурного чоловіка розпутної жінки, а зовсім нову людину, що виросла понад усіх, як та дзвініця – його підніжжя.

Гаврила тяг цей погляд, як світ сонця тягне до себе все живуще, – дух йому забило, хотілося з сміхом і плачем кинутись в обійми цього народу, що за хвилину став йому рідним.

І він кинувся по крутій драбинці униз.

Зомліле під вагою хреста тіло похитнулося, у голові закрутилося, і Гаврило полетів униз. Страшний болізний крик розлігся по цвинтарі. Більш нічого не знав Гаврило, коли його розбитого з переламаною рукою й ногою зняли з риштування й занесли додому.

Не швидко він очутився від страшенного болю в тілі, обвів очима усіх, що з жалем і клопотом нахилились над ним і – закрив очі.

Дитяче хлипання примусило знову розплющити їх і з тривогою озирнутись: малий Івась гірко плакав, плакали круг його й жінки, а одна палко пригортала його, втирала йому сльози.

Спокійно закрив Гаврило обважнілі вії: його дитина була у вірних громадських руках…

Гаврило не вмер. Одволала громада свого хрестоноса, не пожалувала грошей на лікаря та ліки, і він одужав після тяжкої довгої хвороби. Сумно було йому дивитись на своє каліцтво, душно стало в хаті, де поралася чужа, не його жінка і він попрохав, щоб його вивели й посадили на призьбі.

Весна стояла на дворі. Садки були як снігом укриті білим цвітом, сонце сяяло на небі, а проти його у високій блакиті горів золотий хрест, благословляючи ввесь мир своїми раменами. Замилувавсь Гаврило…

Минуло чимало літ. Івась виріс, зробився високим струнким парубком, ремество батькове перейшло і добре далося йому.

Хрест на дзвіниці трохи померк од дощів та всякої негоди, не так ясно горить він, та все тако ж пильно дивиться на його каліка Гаврило, якого громада навіки пристановила за сторожа до церкви.

Сивий, на милиці, з попсованою рукою похожає Гаврило коло церкви й у середині її: там пил обмахне крильцем, там лампадки заправить, там коло свічок порається. Громада перемінила й прізвище йому: не п’яничка-Гаврилко, не Гаврило-маляр, а хрестонос-Гаврило з повагою прозиває вона його.

1886; друковано 1896.